

รูปแบบการบริหารเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าวอย่างยั่งยืน

THE BIG FIELD FARMERS NETWORK MANAGEMENT MODEL TO SUSTAINABLE IN ADDING VALUE RICE

ปิยะนันท์ ทรงสุนทรวัฒน์

PIYANAN SONGSOONTORAWUT

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

NAKHON RATCHASIMA RAJABHAT UNIVERSITY

จังหวัดนครราชสีมา

NAKHON RATCHASIMA PROVINCE

รับบทความ : 1 ธันวาคม 2563 /ปรับแก้ไข : 11 มีนาคม 2564 /ตอบรับบทความ : 22 มีนาคม 2564

Received : 1 December 2020 /Revised : 11 March 2021 /Accepted : 22 March 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบท กระบวนการผลิตข้าว รูปแบบการบริหารกลุ่ม 2) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคการผลิตข้าว รูปแบบการบริหารกลุ่ม 3) หาข้อเสนอแนะสร้างรูปแบบการบริหารเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าวอย่างยั่งยืน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเลือกแบบเจาะจงจำนวน 3 กลุ่ม ประกอบด้วย นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสนทนากลุ่ม พร้อมการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับทุกกลุ่ม รวมจำนวน 42 คน ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่มีค่าความสอดคล้อง IOC เท่ากับ 1.0 เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงบริบทของเนื้อหา และนำเสนอแบบพรรณนาบรรยาย

ผลการศึกษาพบว่า 1) ในพื้นที่ 4 กลุ่มนาแปลงใหญ่ มีสมาชิกรวม 658 คน มีพื้นที่ปลูกข้าวรวม 7,913 ไร่ สามารถลดต้นทุนด้วยวิธีการปลูกแบบนาโยน จำนวนเมล็ดพันธุ์ที่ปลูกต่อไร่ และการใช้น้ำหมักชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี 2) ปัญหาและอุปสรรคที่พบ คือ การบริหารกลุ่ม ได้แก่ นโยบายภาครัฐที่ขาดความต่อเนื่อง สมาชิกไม่ตระหนักถึงผลประโยชน์ของการเข้าร่วมกลุ่มนาแปลงใหญ่ และสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มเพียงเพื่อรับผลประโยชน์ส่วนตนบางอย่าง 3) แนวทางการสร้างรูปแบบมีข้อเสนอแนะดังนี้ (1) โครงสร้างเครือข่าย มาจากตัวแทนกลุ่มทั้ง 4 กลุ่ม เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และนักวิชาการในพื้นที่ (2) กำหนดเป้าหมายเป็นพื้นที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 3) สร้างองค์ความรู้ให้เกิดการมีส่วนร่วม (4) กำหนดมาตรการในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน (5) สร้างกองทุน (6) บริหารการตลาดขาย online
คำสำคัญ : การบริหารเครือข่าย, นาแปลงใหญ่, การเพิ่มมูลค่าข้าว

ABSTRACT

This research is aimed to 1) study context, rice production process, and group management model, 2) study problems and obstacles in rice production, group management model, and 3) find suggestions of a farmer network management model to increase rice value sustainably. Using qualitative research methodology, 3 groups of key informants are purposive sampling, academics, government officials,

representatives of the big field farmer group. By in-depth interviews, focus group discussion and non-participation observations with all groups total 42 people, using a structured Interview. With an IOC of 1.0, collected data, analyzed the contextual data of the content, and presented a description.

The results of the study showed that 1) In the area, rice production process can reduce the cost of parachute seeding. The number of seeds grown per plantation and the use of bio-fermented water instead of chemical fertilizers. 2) The problems and obstacles encountered are group management is the lack of continuity of government policies, and members are not aware of their interests in large groups. Members only for their own interests. 3) It is suggested to create a model as follows: (1) network structure came from the representatives of the four groups of agricultural extension officers and academics, (2) targeting rice seed production areas, (3) building knowledge for participation, (4) establishing the resources, (5) providing a fund for varieties of rice and (6) creating online sales marketing management.

Keywords : Network management, Big field, Adding value rice

บทนำ

จังหวัดนครราชสีมาได้มีการแบ่งพื้นที่เหมาะสมในการปลูกข้าว (Zoning) ไว้ถึง 10 อำเภอ และหนึ่งในนั้นคือ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา ที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อการเกษตร 2 แหล่งคือ ลำน้ำมูลและลำปาวบุรีรัมย์ โดยอำเภอเฉลิมพระเกียรติ มีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 34,811 คน จำนวนครัวเรือน 9,052 ครัวเรือน มีพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้น 101,853 ไร่ ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำนวน 4,691 ครัวเรือน โดยมีพืชเศรษฐกิจคือ ข้าว โดยมีพื้นที่ปลูก 48,982 ไร่ (Nakhon Ratchasima Provincial Office, 2018, p. 15) และในพื้นที่ยังมีการรวมกลุ่มตามนโยบายโครงการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ จำนวน 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มนาแปลงใหญ่ข้างทอง ตำบลข้างทอง จำนวนสมาชิก 178 คน พื้นที่เพาะปลูกข้าวรวม 2,500 ไร่ 2) กลุ่มนาแปลงใหญ่โพธิ์ทองเจริญ ตำบลท่าช้าง จำนวนสมาชิก 100 คน พื้นที่เพาะปลูกข้าวรวม 1,000 ไร่ 3) กลุ่มนาแปลงใหญ่ ตำบลหนองจุฬาล้อม จำนวนสมาชิก 100 คน พื้นที่เพาะปลูกข้าวรวม 1,005 ไร่ และ 4) กลุ่มแปลงใหญ่ตำบลพระพุทธร จำนวนสมาชิก 169 คน พื้นที่เพาะปลูกข้าวรวม 1,456 ไร่ รวมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่อีกจำนวน 658 คน และพื้นที่เพาะปลูกข้าวรวม 7,913 ไร่ (Department of Agricultural Extension, 2018, p. 5)

จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมาของคราธุร พงโคตร (Ponkhot, 2018, pp. 83-84) พบว่า กลุ่มนาแปลงใหญ่ของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา ทั้ง 4 พื้นที่ มีประเด็นปัญหาหลักที่เหมือนกัน คือ 1) ราคาข้าวที่ต่ำ แม้จะมีการรวมกลุ่ม แต่เมื่อนำไปขายที่สหกรณ์ยังคงได้ราคาต่ำกว่าราคาซื้อที่พ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ทำให้เกษตรกรไม่ให้ความสำคัญต่อการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่ 2) การรวมกลุ่มในแต่ละพื้นที่เป็นการที่เกษตรกรเข้าร่วมเพียงปฏิบัติตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แต่ไม่มีรูปแบบการบริหารภายในกลุ่ม ทำให้ไม่มีประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมทั้งในการวางแผนการจัดทำยุทธศาสตร์ของกลุ่ม การบริหารจัดการทรัพยากร ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่ม 3) ขาดเครื่องจักร และอุปกรณ์ในการแปรรูปข้าว 4) ไม่มีการประสานความร่วมมือ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ด้านกระบวนการผลิต ซื่อขาย การแปรรูป เครื่องมืออุปกรณ์ ดังนั้นจำเป็นต้องมีการเชื่อมโยง

ระหว่างกลุ่มนาแปลงใหญ่ 4 กลุ่มในพื้นที่ เพื่อพัฒนาเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา ในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ เพื่อเพิ่มมูลค่าข้าวในพื้นที่ ซึ่งหากได้มีการเพิ่มศักยภาพในการบริหารเครือข่าย กลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ ย่อมจะทำให้เครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่มีความเข้มแข็งและสามารถบริหารจัดการในการผลิตข้าวตลอดกระบวนการ

จากข้อมูลข้างต้น นำมาสู่การศึกษาเพื่อพัฒนาตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน ยกระดับการผลิตสินค้าเกษตรและอาหารเข้าสู่ระบบมาตรฐาน (Royal Thai Government Gazette, 2018, pp. 19-21) สอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2561-2565 ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 เสริมสร้างการพัฒนาทางการเกษตร (Nakhon Ratchasima Provincial Office, 2018, p. 64) ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าว อย่างยั่งยืน เป็นการแสวงหาวิธีการบริหารเครือข่ายของทั้ง 4 กลุ่ม ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาในพื้นที่ ทั้งในกระบวนการผลิตและกระบวนการบริหารจัดการกลุ่ม สู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่งถ่ายองค์ความรู้ เพื่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งในด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ กระบวนการเตรียมดิน กระบวนการปลูก กระบวนการดูแลรักษา ตลอดจนวิธีการบริหารจัดการ การใช้เครื่องจักรในแต่ละช่วงเวลาการเพาะปลูก ระหว่างสมาชิกในกลุ่มและระหว่างเครือข่ายในพื้นที่ ซึ่งจะยังผลให้เกิดแนวทางหรือรูปแบบการบริหารเกี่ยวกับ กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่แบบใหม่ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบท กระบวนการผลิตข้าว รูปแบบการบริหารกลุ่ม และรูปแบบการบริหารเครือข่าย เกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าว ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการผลิตข้าว รูปแบบการบริหารกลุ่ม และรูปแบบการบริหารเครือข่าย เกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าว ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา
3. เพื่อหาข้อเสนอแนะการสร้างรูปแบบการบริหารเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าว อย่างยั่งยืน

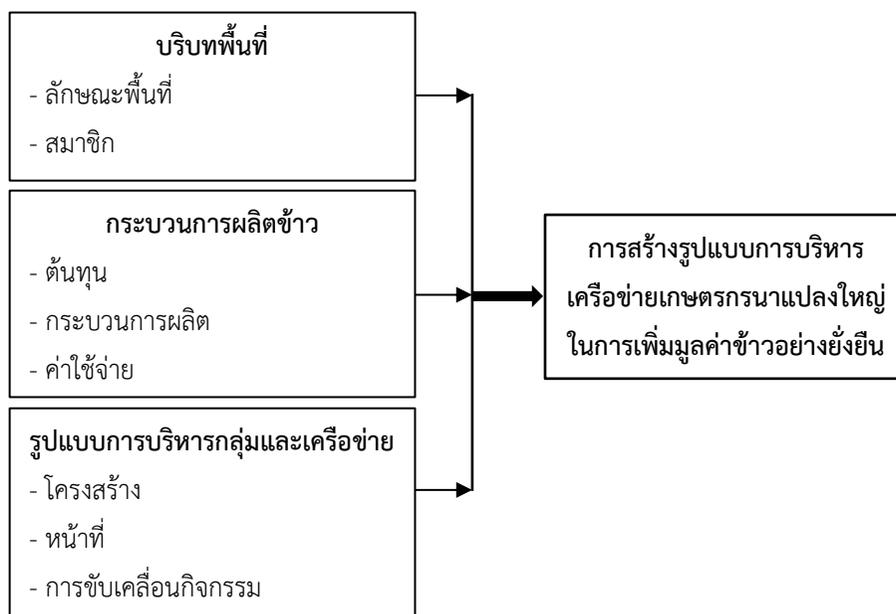
ประโยชน์การวิจัย

1. ได้แนวทางในการขับเคลื่อนการรวมกลุ่มเกษตรกร และแสดงถึงบทบาทในการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ของภาครัฐ
2. เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในพื้นที่มีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางในการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการเพิ่มมูลค่าข้าวในพื้นที่
3. ทำให้ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา มีแนวทางบริหารเครือข่ายกลุ่มของเกษตรกร ผู้ปลูกข้าวในการขับเคลื่อนการเพิ่มศักยภาพกระบวนการในการผลิตข้าวที่มีคุณภาพต่อไป

กรอบแนวความคิดในการศึกษา

การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้ ได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับต้นทุนการผลิต (Krootboonyong, 2011, p. 72) เพื่อนำมาวิเคราะห์ต้นทุนต่อไร่และแนวทางการลดต้นทุน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ (Wiig, 1993, p. 51) เป็นการแสวงหาความรู้ในกระบวนการผลิตข้าว แลกเปลี่ยนกระบวนการ

บริหารจัดการกลุ่มและแนวทางการตลาด และแนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม (Puangngam, 2010, pp. 316-317) และแนวคิดเกี่ยวกับกลยุทธ์การจัดการเครือข่าย (Chareonwongsak, 2000, pp. 60-83) มาประยุกต์ใช้สร้างกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบการดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ประชากรเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key information) ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive selecting) แบ่งเป็น 3 กลุ่ม รวม 42 คน ประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1 นักวิชาการ ผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องกระบวนการผลิตข้าว และการบริหารเครือข่ายที่มีประสบการณ์ในอย่างน้อย 5 ปี จำนวน 1 คน

กลุ่มที่ 2 เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวในพื้นที่ที่มีประสบการณ์อย่างน้อย 5 ปี จำนวน 1 คน

กลุ่มที่ 3 ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรรมแปลงใหญ่ในพื้นที่ ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม กรรมการ และเลขานุการกลุ่ม กลุ่มละ 10 คน จำนวน 4 กลุ่ม รวมจำนวน 40 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยมีข้อคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับสภาพบริบท กระบวนการผลิตข้าว การบริหารกลุ่ม การบริหารเครือข่าย ปัญหาและอุปสรรค แนวทางการบริหารเครือข่าย ที่ผ่านการทดสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน คำนวณหาค่าความเที่ยงตรง (IOC) ได้เท่ากับ 1.00

งานวิจัยได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา เลขที่ HE-006-2562 เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2562

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้มีกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

3.1 การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาพบริบท ต้นทุนการผลิต การบริหารกลุ่ม และปัญหาอุปสรรค ผู้วิจัยได้ดำเนินการประสานกลุ่มเป้าหมายเพื่อลงเก็บข้อมูลทั้ง 4 กลุ่ม ตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์ 2562 จนถึงเดือน พฤศจิกายน 2562 ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม กลุ่มละ 10 คน แต่ครั้งที่ลงเก็บข้อมูลใช้ระยะเวลาในการสนทนากลุ่ม 45-60 นาที ต่อกลุ่ม

3.2 การเก็บข้อมูลข้อเสนอแนะแนวทางการสร้างรูปบริหารเครือข่าย หลังจากที่ได้มีการทดลองเชิงปฏิบัติการวิธีเพาะปลูกข้าว 4 วิธี ประกอบด้วย นาดำ นาหว่าน นาหยอด และนาโยน วิธีละ 1 ไร่ เพื่อหากระบวนการผลิต ต้นทุน และรูปแบบการบริหารเครือข่ายร่วมกัน โดยที่ผู้วิจัยได้ประสานงานกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ เจ้าหน้าที่ และตัวแทนกลุ่มนาแปลงใหญ่ใน 4 พื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ กลุ่มละ 2 คน รวมจำนวน 10 คน ดำเนินการสนทนากลุ่ม (Focus group) ใช้ระยะเวลาในการสนทนากลุ่ม 45-60 นาที ต่อกลุ่ม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงบริบทของเนื้อหา (Content analysis) ซึ่งประกอบด้วย การวิเคราะห์ในแต่ละประเด็น คือ 1) การวิเคราะห์ศักยภาพในการบริหาร และกระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าว 2) การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารของกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าว 3) การวิเคราะห์ข้อเสนอแนะการสร้างรูปแบบการบริหารเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าวอย่างยั่งยืนที่ได้จากการทดลองปฏิบัติการ

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสภาพบริบท กระบวนการผลิตข้าว รูปแบบการบริหารกลุ่ม และรูปแบบการบริหารเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าว ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา มีดังนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลกลุ่มนาแปลงใหญ่ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา

พื้นที่	จำนวนสมาชิกในกลุ่ม (คน)	จำนวนพื้นที่เพาะปลูกข้าว (ไร่)
นาแปลงใหญ่โพธิ์ทองเจริญ ตำบลท่าช้าง	112	1,024
นาแปลงใหญ่ช้างทอง ตำบลช้างทอง	159	1,850
กลุ่มแปลงใหญ่ตำบลพระพุทธ	178	2,225
กลุ่มนาแปลงใหญ่ตำบลหนองงูเหลือม	112	945
รวม	561	6,044

จากตารางที่ 1 พบว่า สภาพบริบท พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย และดินตะกอน ราบกลุ่มเหมาะสำหรับการเพาะปลูก มีแหล่งน้ำจำนวน 2 แหล่ง คือ ลำน้ำมูล และลำบริบูรณ์ ในพื้นที่กลุ่มนาแปลงใหญ่ในพื้นที่จำนวน 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) นาแปลงใหญ่โพธิ์ทองเจริญ ตำบลท่าช้าง 2) นาแปลงใหญ่ช้างทอง ตำบลช้างทอง 3) กลุ่มแปลงใหญ่ตำบลพระพุทธ 4) กลุ่มนาแปลงใหญ่ตำบลหนองงูเหลือม มีสมาชิกรวม 561 คน จำนวนพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาแปลงใหญ่รวม 6,044 ไร่

ตารางที่ 2 กระบวนการผลิตข้าวและต้นทุนการผลิตในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา

เดือน	กิจกรรม	ต้นทุนการผลิต
มีนาคม	เกษตรกรเริ่มทำการเตรียมดิน โดยการปลูกปอเทืองหรือถั่ว เมื่อทำการเก็บเกี่ยวจะใช้วิธีไถกลบ เพื่อให้ต้นปอเทืองและต้นถั่วกลายเป็นปุ๋ยในการบำรุงดิน	- ค่าไถกลบ 300 บาท/ต่อไร่ - ค่าเช่าที่นา 300 บาท/ต่อไร่
พฤษภาคม	เกษตรกรทำการไถเตรียมแปลงสำหรับการปลูกข้าวอีกหนึ่งรอบ มีวิธีการปลูกข้าวในพื้นที่ 3 วิธี คือ 1. นาตม ทำในช่วงเวลาที่ฝนมีน้ำเพียงพอ 2. นาหว่าน ทำในช่วงเวลาฤดูฝนแล้งโดยการไถแล้วหว่านข้าว 3. การทำนาโยน	- ค่าไถ 300 บาท/ต่อไร่ - ใช้เมล็ดพันธุ์ปลูก 18 กิโลกรัมต่อไร่ - ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว 29 บาท/ต่อไร่ รวมเฉลี่ยค่าเมล็ดพันธุ์ในการปลูกข้าว 550 บาท/ต่อไร่ - ค่าหว่าน 300 บาท/ต่อไร่
กรกฎาคม	เกษตรกรมีการใส่ปุ๋ยชีวภาพในการบำรุงต้นข้าว โดยเกษตรกรมีการทำน้ำหมัก (สะเดา, ตะไคร้, กะเพรา, พริก) ฉีดพ่นทุก 7 วัน เพื่อใช้ฉีดป้องกันศัตรูพืช และวัชพืชในแปลงนา	
พฤศจิกายน	เกษตรกรทำการเก็บเกี่ยวข้าวในแปลงนา โดยใช้เครื่องจักรในการเก็บเกี่ยว ในพื้นที่ได้ผลผลิตข้าวเฉลี่ย 380-550 กิโลกรัมต่อไร่	- รถเกี่ยวในการเก็บเกี่ยว ค่าจ้างอยู่ที่ไร่ละ 500-600 บาท

รูปแบบการบริหารกลุ่มและเครือข่าย พบว่า ภาพรวมโครงสร้างการบริหารของกลุ่มนาแปลงใหญ่ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา ทั้ง 4 กลุ่ม พบว่า 1) โครงสร้าง ในการบริหารทั้ง 4 กลุ่ม มีโครงสร้างเหมือนกัน คือ มีการเลือกตั้งประธานและคณะกรรมการ จำนวน 5 ตำแหน่ง ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก คณะกรรมการ 2) บทบาทหน้าที่ ในการบริหารทั้ง 4 กลุ่ม มีการแบ่งตำแหน่งและหน้าที่เหมือนกัน คือ (1) ฝ่ายศูนย์จักรกล (2) ฝ่ายตลาด (3) ฝ่ายศูนย์จัดการดินและปุ๋ยชุมชน (4) ฝ่ายศูนย์ข้าว กรรมการไม่มีวาระในการดำรงตำแหน่ง 3) การบริหารงาน ทั้ง 4 กลุ่ม มีการบริหารงานอย่างเป็นระบบ คือ มีการบริหารงานโดยตรงจากประธานไปยังคณะกรรมการ และคณะกรรมการไปยังสมาชิก มีการบริหารงานแบบแนวราบโดยมีการเชื่อมโยงโดยตรงกับคณะกรรมการในระดับเดียวกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดตามการดำเนินงานโดยการจัดให้มีการประชุมประจำเดือน เดือนละ 1 ครั้ง หากมีกิจกรรมหรือเรื่องเร่งด่วนก็มีการประสานงานประชุมทั้งในลักษณะกลุ่มย่อย (เฉพาะคณะกรรมการ) และกลุ่มใหญ่ (คณะกรรมการและสมาชิกทั้งหมด) และ 4) ความแตกต่างในการบริหารของแต่ละกลุ่ม คือ กลุ่มนาแปลงใหญ่ข้างทอง มีการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน มีระเบียบในการบริหารกองทุนข้าวที่ขายได้ แต่กลุ่มอื่นๆ ไม่มี และในแต่ละพื้นที่มีข้อตกลงที่เป็นเงื่อนไขการเข้าประชุมที่แตกต่างกัน เช่น หากสมาชิกไม่เข้าร่วมประชุม 3 ครั้ง จะตัดออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม สำหรับรูปแบบการบริหารเครือข่ายในพื้นที่ ยังไม่มีการบริหารเครือข่าย

2. ปัญหาและอุปสรรคการผลิตข้าว รูปแบบการบริหารกลุ่ม และรูปแบบการบริหารเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าว ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา ในภาพรวมพบว่า 1) รูปแบบการบริหารเครือข่าย ในพื้นที่ไม่มีการสร้างเครือข่าย จึงยังไม่มีรูปแบบการบริหารเครือข่าย 2) ปัญหาด้านการบริหารกลุ่ม

คือ สมาชิกไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น บางรายเข้าประชุมไม่ต่อเนื่องทำให้การรับรู้ข่าวสารไม่ดีพอ จนเกิดการเข้าใจผิดของสมาชิกได้ สมาชิกมองที่ราคาจำหน่าย แต่ไม่มองถึงผลกำไรของการทำงานที่ต้นทุนสูง สมาชิกขาดการทำบัญชีครัวเรือน ทำให้ไม่ทราบต้นทุนที่แท้จริงในการทำงาน สมาชิกขาดความมั่นใจว่ากลุ่มจะมีศักยภาพในการบริหารจัดการ และ

3) ปัญหาด้านผลผลิต มีปัญหาเรื่องขาดเมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูก ตลอดจนปัญหาขาดกระบวนการในการแปรรูปข้าว

3. ข้อเสนอแนะการสร้างรูปแบบการบริหารเครือข่ายเกษตรกรนาแปลงใหญ่ในการเพิ่มมูลค่าข้าวอย่างยั่งยืน โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีความเห็นร่วมกันในจุดเริ่มต้นที่จะร่วมกันในการสร้างเครือข่ายเป็นพื้นที่นาแปลงใหญ่ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ในประเด็นเรื่องการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการสร้างรูปแบบที่สำคัญ คือ 1) โครงสร้างเครือข่ายนาแปลงใหญ่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ประกอบด้วย ประธานของแต่ละกลุ่ม หรือญาติของแต่ละกลุ่ม ฝ่ายการตลาดของแต่ละกลุ่ม เจ้าหน้าที่สำนักงานส่งเสริมการเกษตร 1 คน และนักวิชาการ 1 คน รวมจำนวน 14 คน เป็นคณะกรรมการในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนกิจกรรม 2) การกำหนดเป้าหมายของพื้นที่ ให้พื้นที่เป็นพื้นที่นาแปลงใหญ่ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวส่งออก โดยการนำร่องใช้พื้นที่ที่เรียกว่า “พื้นที่ไข่แดง” ใช้วิธีเพาะปลูกแบบนาโยน ใช้เมล็ดพันธุ์ 5 กิโลกรัมต่อไร่ และต้องดำเนินการตามแนวทาง GAP โดยแต่ละกลุ่มส่งจำนวนผลผลิตเมล็ดพันธุ์ที่สามารถเพาะปลูกได้แต่ละพื้นที่มายังคณะกรรมการบริหารเครือข่าย เพื่อดำเนินการในเรื่องการตลาดต่อไป 3) สมาชิก สร้างกระบวนการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวปลอดภัยตามแนวทาง GAP กระบวนการผลิตที่สามารถลดต้นทุนที่ได้จากการทดลองเชิงปฏิบัติการ ปลูกปอเทืองบำรุงดิน การทำนาโยน ใช้เมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูก 5 กิโลกรัมต่อไร่ ใช้น้ำหมักชีวภาพในการบำรุงรักษา และสร้างความตระหนักในเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับสมาชิกในพื้นที่ ประชาชน และเยาวชนทั่วไป รวมถึงการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำกลุ่ม ให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ในการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยใช้สถานที่ของตำบลพระพุทธในการจัดตั้งศูนย์เพื่อทำกิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิก และสร้างเกษตรกรยุคใหม่ 4) วัสดุอุปกรณ์ มีการกำหนดมาตรการในการใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งในส่วนของ รถไถ เครื่องหยอด เครื่องขึ้น รถเกี่ยว มีการทำข้อตกลงและระเบียบการยืมใช้ในแต่ละพื้นที่ รวมถึงตกลงในเรื่องจัดจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวให้แก่สมาชิกเครือข่ายในราคา 20 บาทต่อกิโลกรัม และขายให้เกษตรกรอื่นๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ ในราคาตลาดกลางที่ราคา 21-25 บาทต่อกิโลกรัม 5) งบประมาณสร้างกองทุนอันเกิดจากการบริหารจัดการขายเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อเป็นทุนสำรองในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มนาแปลงใหญ่เฉลิมพระเกียรติต่อไป โดยใช้คณะกรรมการเครือข่ายเป็นผู้มีบทบาท อำนาจหน้าที่ในการบริหารกองทุน โดยยึดหลักคุณธรรม การมีส่วนร่วม รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก และออกระเบียบที่เหมาะสมต่อการดำเนินการที่ไม่ขัดต่อกฎหมายต่อไป และ 6) การบริหารการตลาด สร้าง Application ช่องทางการขาย online เพื่อเพิ่มทางเลือกให้กับผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น โดยมีคณะกรรมการฝ่ายการตลาดเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ในการดำเนินกิจกรรมตลอดกระบวนการทางการตลาด

อภิปรายผล

ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา มีกลุ่มนาแปลงใหญ่ในพื้นที่จำนวน 4 กลุ่ม มีสมาชิก รวม 561 คน มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาแปลงใหญ่รวม 6,044 ไร่ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย และดินตะกอน ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำจำนวน 2 แหล่ง คือ ลำน้ำมูล และลำบริบูรณ์ ซึ่งผลจากการทดลองปฏิบัติการลดต้นทุนการผลิต/ คัดเลือกเมล็ดพันธุ์ วิธีการปลูก เพื่อแสวงหาแนวทางการลดต้นทุน ใช้พื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ของนายประสิทธิ์ เปื้องกลาง เป็นพื้นที่ในการทดลองเชิงปฏิบัติการวิธีการเพาะปลูกข้าว พบว่า ต้นทุนเดิมในพื้นที่อยู่ที่ 3,050 บาทต่อไร่

ส่วนต้นทุนจากผลการทดลองเชิงปฏิบัติการอยู่ที่ 1,680 บาทต่อไร่ ซึ่งเป็นการลดต้นทุนตั้งแต่เตรียมดินที่ใช้ การปลูกปอเทืองบำรุงดิน การเลือกทำนาโยนที่ไม่ลีดพันธุในการเพาะปลูก 5 กิโลกรัมต่อไร่ และใช้น้ำหมักชีวภาพ ในการบำรุงรักษาต้นกล้า ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของอะนิน สิบเสน (Suebsen, 2013, abstract) ที่พบว่า ต้นทุน ในการปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นต้นทุนค่าวัตถุดิบทางตรง และสอดคล้องกับงานวิจัยของทรงศักดิ์ ปาใจ และคณะ (Pajai et al., 2016, p. 610) ที่พบว่า ต้นทุนที่สามารถลดลงได้คือ ค่าปุ๋ย และค่ายาปราบศัตรูพืช ที่ใช้น้ำหมัก ชีวภาพแทน ทำให้ต้นทุนลดลงได้ 600 บาท ส่วนปัญหาในด้านการบริหารกลุ่ม มีประเด็นหลักคือเรื่องคน ที่ไม่ให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของพรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข (Plungsrichoensuk, 2012, p. 1) ที่พบว่า แนวทางพัฒนาเครือข่ายที่สำคัญประการหนึ่งคือ การพัฒนาผู้นำ และสมาชิก และสอดคล้องกับงานวิจัยของยงยุทธ ศรีเกี่ยวพัน และคณะ (Srigiofun et al., 2012, p. 1) ที่พบว่า เกษตรกรมาเข้าร่วมกิจกรรมไม่สม่ำเสมอ เนื่องจากความไม่มั่นใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเกษตร

ข้อเสนอแนะการสร้างรูปแบบการบริหารเครือข่ายนาแปลงใหญ่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ โครงสร้างเครือข่าย การสร้างรูปแบบการบริหารเครือข่ายนาแปลงใหญ่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ โดยมีคณะกรรมการทำงานร่วมกัน จากตัวแทนของทั้ง 4 กลุ่ม มีเจ้าหน้าที่สำนักงานส่งเสริมการเกษตร และมีนักวิชาการ เพื่อทำหน้าที่ในการบริหาร เครือข่าย สอดคล้องกับพิชิตชัย แผงศรีสาร (Pangsriram, 2009, abstract) ที่พบว่า พัฒนาการของเครือข่ายนั้น ช่วงแรกเป็นช่วงเริ่มก่อตั้งเป็นชมรม ช่วงที่สองเป็นช่วงระยะที่มีการขยายองค์กรออกเป็นเครือข่าย และต้องมีการ จัดการเครือข่ายให้รูปแบบคณะกรรมการบริหาร โดยในพื้นที่ที่มีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ที่จะจับคู่ร่วมกันในการขับเคลื่อนเครือข่าย สอดคล้องกับแนวคิดของ Van Meter and Van Horn (1975, p. 448) ตามตัวแบบ A Model of the Policy Implementation Process ที่กำหนดว่า การมีเป้าหมายชัดเจน ทำให้มีการ ประสานงานดี มีการมอบหมายงานทำได้ตามมาตรฐาน และจะนำไปสู่ความสำเร็จตามที่ตั้งไว้ได้

ในส่วนของคณะกรรมการและสมาชิกเครือข่าย จำเป็นที่ต้องมีการสร้างความรู้และการถ่ายทอดความรู้ ให้สมาชิก ในพื้นที่เพื่อให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการผลิตที่สามารถลดต้นทุนได้ ตลอดจนการสร้างความตระหนัก ในนโยบายนาแปลงใหญ่ และเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารเครือข่ายร่วมกัน ในรูปแบบวงเสวนา แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพิชิตชัย แผงศรีสาร (Pangsriram, 2009, abstract) ที่พบว่า การถ่ายทอดและการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยการจัดเวทีถ่ายทอดแลกเปลี่ยน มีการปรึกษาหารือกันและการสนทนากัน เป็นกลุ่ม ย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ของสมาชิกและเข้าใจในแนวทางการบริหารงานร่วมกัน ในด้านของวัสดุและงบประมาณ ในการบริหารเครือข่ายมีการเสนอจัดตั้งกองทุนเพื่อใช้ในการบริหารระหว่างเครือข่าย 4 กลุ่ม เป็นจุดร่วมกันที่จะทำ การขับเคลื่อนกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของช่อมานา มานะ และอารณ์ โอภาสพัฒนากิจ (Mana & Opatpatanakit, 2017, p. 527) ที่พบว่า การจัดการผลิตผลทางการเกษตรควรได้รับการสนับสนุน ด้านงบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการนำขับเคลื่อน เครือข่ายนาแปลงใหญ่ และด้านการส่งเสริมการบริหารการตลาด ช่องทางที่ต้องพัฒนาทางการตลาด คือ การสร้าง Application เพื่อใช้เป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ และทำการตลาด สอดคล้องกับงานวิจัยของบุศรา ลิมน์รินทร์กุล และพฤษชัย ยิมมันตะสิริ (Limnirunkul & Yimmantasiri, 2011, abstract) ที่พบว่า การผลิตของกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ต้องมีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตพร้อมกับการพัฒนาทางการตลาด ตลอดจนการยกระดับมาตรฐานการผลิต และต้องมีแผนดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายในการบริหารทรัพยากรร่วมกัน เพื่อยกระดับผลิตภัณ์ข้าว ให้ได้มาตรฐาน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐต้องมีนโยบายในการจัด Zoning การปลูกข้าวตามหลัก GAP ลงพื้นที่ตรวจสอบควบคุมพื้นที่ในการเพาะปลูกให้เหมาะสมต่อการผลิตที่แท้จริง และออกใบรับรองมาตรฐาน

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

2.1 สำนักงานส่งเสริมการเกษตรอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา ควรเข้ามาหนุนเสริมให้ความรู้ และพัฒนากระบวนการผลิตข้าวปลอดภัยตามหลัก GAP ของเกษตรกรอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

2.2 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ควรให้ความรู้ สนับสนุน และส่งเสริมให้เกษตรกรใช้สารอินทรีย์ทดแทนการใช้สารเคมีในการผลิต ตลอดจนการให้ความรู้ในเรื่องของการบริหารเครือข่ายในพื้นที่

2.3 สำนักงานพาณิชย์จังหวัดนครราชสีมา และศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าววนนครราชสีมา ควรบูรณาการการทำงานร่วมกันและควรมีนโยบายและจัดทำยุทธศาสตร์ ในการส่งเสริมการจำหน่ายข้าวปลอดภัยตามหลัก GAP ให้แก่กลุ่มเกษตรกรทั้งในเรื่องการส่งเสริมเทคโนโลยี ในกระบวนการผลิตและการตลาด

2.4 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ต้องพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านข้าวปลอดภัยตามหลัก GAP และเผยแพร่ให้แก่เยาวชนในพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

นักวิจัยหรือผู้ที่สนใจควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างพลังชุมชนในการขับเคลื่อนเครือข่ายนาแปลงใหญ่ และควรศึกษารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในการพึ่งตนเองของชุมชนเครือข่ายเกษตรกรรมนาแปลงใหญ่ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความตระหนักเกี่ยวกับแนวนโยบายและการบริหารเครือข่าย รวมถึงการศึกษาการพัฒนาช่องทางการตลาดของเครือข่ายนาแปลงใหญ่ ซึ่งจะทำให้เกษตรกรได้เห็นถึงช่องทางการตลาด ที่เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่จะทำให้เกษตรกรและเครือข่ายเกษตรกรรมมีช่องทางในการจำหน่ายสินค้าเพิ่มมูลค่ามากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ในงานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.)

เอกสารอ้างอิง

- Chareonwongsak. K. (2000). *Network Management : Strategic importance to the success*. Bangkok : Success. (In Thai)
- Department of Agricultural Extension. (2018). *Agricultural extension system for large plots*. Retrieved March 3, 2018, from <https://co-farm.doae.go.th/news.php> (In Thai)
- Krootboonyong. C. (2011). *Managerial Accounting*. Bangkok : SE-EDUCATION. (In Thai)
- Limnirunkul, B., & Yimmantasiri, P. (2011). *Agricultural innovation in supporting organic rice production system of small holder farmers in Northern Thailand*. Chiang Mai : Faculty of Agriculture Chiang Mai University. (In Thai)
- Mana, C. & Opatpatanakit, A. (2017). Marketing Management Potential of Agricultural Products of Sufficiency Economy Group In Pa sak Sub-District, Mueang District. *Lamphun Province. KHON KAEN AGR. J.*, 45(1), 527-533. (In Thai)

- Nakhon Ratchasima Provincial Office. (2018). *Nakhon Ratchasima Development Plan 2018-2021. Review of the fiscal year 2017*. Nakhon Ratchasima : Nakhon Ratchasima Provincial Office. (In Thai)
- Pajai, S., & Jinda, N., Anoma, S., & Romkaew, S. (2016). Cost and Return on Thai Jasmine Rice 105 Farming of the Farmers in Village No. 6, Keu Wiang Sub-district, Dok Khamtai District, Paryao Province. *Conference: Payap University Research Symposuim 2016* (pp. 610-623). Research and Academic Service, Chiang Mai. (In Thai)
- Pangsriram, P. (2009). *Knowledge management related to organic agriculture of farmer's network in Khon Kaen Province*. Thesis, Master of Art Programs in Development, Graduate School, Khon Kaen University, Khon Kaen. (In Thai)
- Plungsricharoensuk, P. (2012). *Guideline for development on community welfare network through sufficiency economy philosophy. Academic service activities for society, presentation of agricultural and related research results*. Bangkok : Sukhothai Thammathirat. (In Thai)
- Ponkhot, K. (2018). *Knowledge management the local wisdom rice production safety to the GAP standard in samrit field, Nakhon Ratchasima province*. Nakhon Ratchasima : Nakhon Ratchasima Rajabhat University. (In Thai)
- Puangngam. K. (2010). *Community and Local Self-Governance*. Bangkok : Bophit Printing. (In Thai)
- Royal Thai Government Gazette. (2018). *National Strategy 2018-2037*. Volume 135, Part 82Kor. Government Gazette 13 October 2018. (In Thai)
- Srigiofun, Y., Meckhaya, T., Bhackdee, K., Suwan, K., Tassanakowit, U., Innongchang, S., & Lomlai, S. (2012). *Alternative : Promoting organic agriculture and integrated pest management of San-sai farmers, Chiang Mai province*. Chiang Mai : Maejo University. (In Thai)
- Suebsen, A. (2013). *A Comparative Study on Cost and Return of Wet Season Rice and Dry Season Rice of Farmers in Songpuai Subdistrict, Khamkhueankaeo District, Yasothon Province*. An Independent Study Report, Master of Accounting Program in Faculty of Management Science, Khon Kaen University, Khon Kaen. (In Thai)
- Van Meter, D. S., & Van Horn, C. E. (1975). *The Policy Implementation Process : A Conceptual Framework*. Administration and Society, 6(4), 448.
- Wiig, K. (1993). *Knowledge Management Foundations : Thinking About Thinking How Organizations Create, Represent and Use Knowledge*. Arlington, TX : Scherma Press.

ผู้เขียนบทความ

ดร.ปิยนันท์ ทรงสุนทรวัฒน์

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
เลขที่ 340 ถนนสุนทรารายณ์ ตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000
E-mail : piyanan.s@nrru.ac.th